

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.035+37.091.4]:94(477)«18/19»

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІДЕЙ ПРО НАСТУПНІСТЬ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Антипін Є.Б.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Досліджено чинники розвитку ідей наступності трудового виховання дітей кінця ХІХ – першої третини ХХ століття. Основуючись на парадигмальному, соціокультурному та проблемному підходах визначено періоди та етапи розвитку означеного феномену у вітчизняній педагогічній думці. Представлено характеристику розвитку ідей наступності трудового виховання дітей на кожному з етапів. З'ясовано внесок вітчизняних педагогів у формування ідей наступності трудового виховання дітей. Висвітлено зумовленість представлених ідей змінами суспільного запиту та нормативного забезпечення освіти.

Ключові слова: наступність, трудове виховання, ідеї трудового виховання, діти дошкільного та молодшого шкільного віку, дошкільне виховання, початкова школа.

Постановка проблеми. Потребою історико-педагогічного дослідження є вивчення педагогічного явища в його часовому вимірі. Тому важливим є ретельний вибір хронологічних меж наукових пошуків. На основі попереднього аналізу ідей про наступність трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в історії педагогіки було обрано вихідну точку – кінець ХІХ ст. Свій вибір обґрунтуємо тим, що саме в цей час ідеї трудового виховання у вітчизняній педагогічній думці розвивалися педагогами, громадськими, державними діячами і носили випереджувальний щодо практики характер. Під впливом різних соціально-економічних змін, які мали місце в світі загалом та в Російській імперії зокрема, відбувалися також і перетворення в освіті. Розвиток промисловості й залучення матерів до виробничої діяльності спонукали педагогічні спільноти до відкриття приватних дитячих садків, захистків для дітей від 2-3 до 7-8 років (1858, 1871 рр. – Київ; 1866 р. – Миколаїв, Одеса). Заснування перших дитячих садків наприкінці ХІХ ст. стає основним чинником зародження поняття «наступність» у вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Школа в цей час переживає власні перетворення, що стосуються нормативного та змістового аспектів її діяльності. Зауважимо, що в освітній процес народних училищ упроваджувалося трудове виховання в різних його проявах. Взаємозв'язок цих суспільних явищ породжує новий педагогічний феномен – наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія наших пошуків ґрунтується на вивченні підходів до періодизації педагогічної думки, як-от: періодизація національної педагогічної думки в Україні (О. Сухомлинська [11]); соціокультурний підхід до вивчення освітніх явищ (Г. Іванюк [4]); підходи до періодизації історико-педагогічних явищ (Н. Дічек [3]); методологічні основи періодизації в історичних дослідженнях (Н. Гупан, Я. Калакура [2; 5]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Звертаючись у контексті озна-

ченої проблеми до питання розвитку, вважаємо доцільним прослідкувати зародження й трансформацію ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на фоні змін політичних та економічних ситуацій, що є чинниками розвитку освіти. Це, у свою чергу, вимагає формування чіткої та вмотивованої періодизації розвитку наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці.

Мета статті. Охарактеризувати періоди та етапи розвитку ідей про наступність трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці в означених хронологічних межах. Для реалізації означеної мети визначаємо такі критерії: соціально-економічна детермінованість ідей наступності трудового виховання; тяглість ідей трудового виховання дітей.

Виклад основного матеріалу. Періодизацію наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку розроблено ґрунтуючись на парадигмальному, соціокультурному та проблемному підходах. з періодів властиві ознаки ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в меті, змісті й нормативно-правовому забезпеченні. Основуючись на парадигмальному, соціокультурному підходах виокремлені періоди пов'язуємо із соціокультурним поступом, що спричинив зміну домінант виховання в імперську добу (кінець ХІХ ст. – 1917 р.), період УНР (1917-1921) та радянську добу (1919-1934). Водночас проблемний підхід дав змогу виокремити етапи розвитку ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці в кожному з означених періодів.

Перший період (1889-1917) – актуалізація ідей наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: визначається запитом суспільства на підготовку свідомих робітників різної кваліфікації, здатних працювати в різних галузях господарства. Умовно визначений вище період поділяємо на два

етапи: 1889-1912 – становлення ідеї підготовки дитини о школи та майбутньої трудової діяльності; 1912-1917 – розвиток ідеї про працю як засіб формування життєвого досвіду та первинних знань дітей. Загалом кінець XIX ст. в різних містах України характеризувався розвитком мережі приватних дитячих садків, що відкривалися на кошти меценатів і громадських товариств. У педагогічній думці України (ідеться про землі, що перебували в складі Російської імперії) цих років активно поширювалися ідеї західноєвропейських педагогів, психологів (Й. Песталотці, Ф. Фребеля, М. Монтесорі) про формування особистості з наймолодшого віку, а також ті, що стосувалися проблеми трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Творчі здобутки європейських та українських педагогів знаходять своє втілення у діяльності вже відкритих дитячих садків, захистків, притулків [15]. Тогочасна державна політика в галузі освіти, діяльність прогресивної інтелігенції, громадських товариств – усе це актуалізувало проблему наступності дошкільної та початкової освіти. Тому закономірною для першого періоду є увага суспільства до наступності цих освітніх ланок як необхідності узгодження розвитку дитини дошкільного віку з вимогами, що ставилися до дітей у школі, зокрема й щодо трудового навчання. За відсутності державних програм навчання та виховання кожен такий дитячий садок по-своєму реалізовував наступність трудового виховання дітей. Однак наступність дошкільної та початкової освіти в ці роки дошкільними установами різних типів розглядається як формування готовності дитини до шкільного навчання. Водночас ідеї наступності стають підґрунтям для оновлення змісту й форм навчання в різних типах початкових шкіл (одно-, двокласні народні, земські). Упровадження в практику початкової (народної) школи ручної праці мало на меті дати відповідь на запит суспільства та батьків щодо практичної трудової підготовки дітей [1; 12].

Доцільно, на наш погляд, виокремити існування двох ключових ідей трудового виховання в період актуалізації ідей наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (1889-1917). Перша з них: праця – окремий навчальний предмет («педагогічна праця»). Другою провідною ідеєю, що отримала розвиток у цей період, була підготовка дітей до життя (навички для подальшої трудової діяльності). Однак ідея організації пришкільних садів і городів не досягла успіху на практиці. Можемо свідомо вказувати на низьку продуктивність упровадження і організації пришкільних садів і городів. Підтверджують це листи, написані директорами і вчителями народних училищ у відповідь на розіслане в навчальні заклади звернення попечителя Київського навчального округу [14, арк. 5-45].

З'ясовано, що мета трудового виховання дітей в імперську добу полягала у підготовці майбутнього покоління до життя й праці. Зважаючи на невелику чисельність дитячих садків, прихистків і те, що трудове виховання в них не було окремим напрямом діяльності, можемо стверджувати, що мету трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку визначали насамперед запити батьків. Адже батьки, займаючись

трудогим вихованням своїх дітей дошкільного віку, вимагали продовження цієї роботи в початковій (одно-, двокласній народній, земській) школі.

Розвиток суспільного дошкільного виховання, утвердження практики роботи дошкільних установ – це чинники, що зумовили обґрунтування цілей функціонування дитячих садків наприкінці XIX ст. У цей час актуалізовано підготовку дітей до навчання в школі [6, с. 21-43]. Загалом українські педагоги того часу Т. Лубенець, Н. Лубенець, С. Русова у контексті проблеми наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку зосереджували увагу на перенесенні в зміст навчання учнів початкової школи видів «ручних» робіт, що виконувалися в дитячих садках як різновид творчої діяльності дітей. Педагогічна думка окресленого періоду актуалізує проблему взаємодії дитячих садків і початкової (народної) школи щодо трудового виховання дітей, навчання грамоти [7; 8].

Другий період, що охоплює 1917-1921 рр., – це становлення й розвиток ідей наступності в меті, змісті трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на національному ґрунті в роки Української народно-демократичної революції (УНР). Його визначаємо на основі суспільно зумовленої мети і завдань трудового виховання дітей в умовах становлення системи освіти в роки УНР (1917-1921). Проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки (УНР), утворення Української Держави (Гетьманат П. Скоропадського), Української Народної Республіки (Директорії УНР) – ці події визначили запити держави на розвиток і реформування національної системи освіти.

У другому періоді (1917-1921), як і в попередньому, вважаємо за необхідне виокремити етапи. Перший етап (1917-1918) – пошуку ідей реалізації наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах становлення єдиної школи, що характеризувався визнанням дошкільного виховання частиною загальної системи освіти держави; організацією єдиної школи, до якої приєднується дитячий садок; виокремленням принципу наступності в діяльності цих двох інституцій; пошуком єдиного принципу організації навчання та виховання. Другий етап (1918-1921) – розвиток ідей наступності трудового виховання дітей на національному ґрунті, який визначаємо в еволюції ідеї «від єдиної трудової школи – до єдиної національної виховної школи»; визнанні діяльносного (трудового) принципу як основоположного в реалізації мети, змісту: виховання свідомого, активного громадянина, що здатен до ефективної творчої праці в суспільстві.

В цей період, при створеному Генеральному секретарстві народної освіти УНР (Центральна Рада, 1917) було утворено Шкільну раду, що сформулювала свої пріоритетні завдання: українізація школи, розробка проекту єдиної школи, підручникотворення. У той самий час активізувалася організаційна робота з дошкільного виховання. При Генеральному секретарстві народної освіти УНР створюється Департамент позашкільної освіти та дошкільного виховання. До його відання входили завдання: відкриття власним коштом дошкільних інституцій і допомога

громадським організаціям у справі їх відкриття; підготовка працівників для них; розробка методичного забезпечення у справі дошкільного виховання [17, арк. 21].

Соціально-економічні перетворення в роки Української народно-демократичної революції (1917-1921) зумовили оновлення мети виховання та навчання дітей, що полягала у формуванні свідомих та активних громадян, здатних до активної творчої діяльності в суспільстві. Отже, мета трудового виховання зазнала змін від підготовки дитини до виконання певних трудових дій до формування трудових навичок у широкому сенсі. Визнанням важливості суспільного дошкільного виховання та включенням його до державної системи освіти закладалися основи для визначення наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку як функціональної проблеми системи освіти.

Аналіз праць С. Русової, С. Сірополка, Я. Чепіги вказує на те, що ідеї навчання в праці та навчання засобами праці посідали центральне місце в педагогічній думці цього періоду [10; 13; 9, с. 195].

Третій період (1919-1934) – трансформація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку попередніх періодів в радянській системі освіти. Маємо зазначити, що перетин років попереднього і цього періоду не є випадковим, він історично обґрунтований. У ці роки (1919-1921) на території Центральної, Південної та Східної України, що складають географічні межі дослідження, одночасно розвивалися дві системи державного управління освітою: освіта Української Народної Республіки (міста Київ, Кам'янець-Подільський, Тарнав) та освіта Української Соціалістичної Радянської Республіки (м. Харків).

Зауважимо, що в радянську добу рішення керівних партійно-державних органів, сформульовані у відповідних документах, мали декларативно-наказовий характер, а педагогічна думка лише виконувала політико-ідеологічне замовлення. Згадувана вже постановою ЦК ВКП(б) від 23.04.1934 р. «Про школу і завдання дошкільного виховання» привела до кардинальних змін у змісті й методах дошкільної та початкової освіти. Трудове виховання перестало розглядатись як засіб формування особистості, а стало засобом технологічної підготовки. Саме цим і зумовлений вибір верхньої межі третього періоду – 1934 р., як загальною і верхньою хронологічною межою дослідження. У цьому періоді виокремлюємо три етапи. Перший (1919-1921) пристосування ідей попередніх періодів щодо наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови єдиної трудової школи в Україні – адаптація ідей трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку

попередніх періодів шляхом наповнення їх радянською ідеологією, але зі збереженням змісту. Другий (1921-1928) розвиток ідей наступності в принципах, меті, змісті й методах трудового виховання дітей на засадах педології в умовах становлення системи соціального виховання в УСРР – обґрунтування ідей соціального виховання дітей від 4 до 15 років як єдиного неперервного процесу; трудове виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку як способу пізнання навколишнього та усвідомлення ролі суспільства; мета трудового виховання – підготовка майбутнього працівника, що зможе працювати на благо комуністичного суспільства. Третій (1928-1934) нормативно-методологічне регулювання ідей наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови радянської системи освіти – визнання політехнічного виховання як основи освітнього процесу в дитячих садках і школах; намагання підлаштувати роботу дитячих садків до практики роботи початкової школи; пошук шляхів уніфікації систем освіти УСРР та РСФРР; мета освіти – підготувати майбутнього борця за всесвітню революцію та побудову всесвітнього комунізму; класові засади трудового виховання.

Означений вище період характеризується перш за все трансформацією ідей наступності у нормативно-правовому забезпеченні. Наступність визначається як принцип, метод і зміст у системі навчання та виховання дітей у дошкільних установах і початковій школі [16, арк. 45 зв., 46 зв.].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що наступність у вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в історико-педагогічному контексті кінця XIX – початку XX ст. пройшла певні періоди та етапи свого розвитку. З кінця XIX до 30-х років XX ст. наступність розглядалась як: підготовленість дитини до навчання в школі; реформування початкової школи на ідеях дошкільного виховання; організаційні форми, принципи, методи роботи освітніх установ; єдиний зміст навчання і виховання дитини.

Таким чином, вивчивши сучасні підходи до періодизації історико-педагогічних явищ та проаналізувавши джерельну базу, маємо змогу розглядати три періоди в розвитку ідей наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.).

Виокремлення означених періодів із етапами в них зумовлює характеристику особливостей розвитку й реалізації ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в означених хронологічних межах у контексті парадигм детермінованих соціально-економічними змінами й вимогами щодо трудового виховання дітей.

Список літератури:

1. Вержбицький А. Програма шкільних рукометів. Частина теоретична: замітки сільського вчителя / А. Вержбицький. – Одеса: [б. в.], 1910. – 14 с.
2. Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н.М. Гупан; Київ. ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. – К.: [б. в.], 2000. – 221 с.
3. Дічек Н. Методологічні аспекти модернізації вітчизняних історико-педагогічних досліджень / Н. Дічек // Педагогіка і психологія, 2014. – № 2(83). – С. 67-75.
4. Іванюк Г. Історико-педагогічні студії розвитку сільської школи в Україні: соціокультурний аспект / Г. Іванюк // Гірська школа Українських Карпат, 2015. – № 12. – С. 81-85.

5. Калакура Я. Українська історіографія: лекції / Я. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
6. Лубенец Н. Дошкольное воспитание и народная школа / Н. Лубенец // Русская школа, 1913. – № 12. – С. 21-43.
7. Лубенец Т.Г. Педагогические беседы / Тимофей Лубенец. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – С.-Петербург, Изд-во В.П. Луковникова, 1913. – 578 с.
8. Русова С. Ідейні підвалини школи / С. Русова // Світло, 1913. – Кн. 5. – С. 33-39.
9. Русова С. У дитячому садку / Софія Русова // Вибр. пед. твори. – К.: Освіта, 1996. – С. 185-202.
10. Сірополко С. Завдання нової школи / Степан Сірополко; Видав. відділ Поділ. губ. нар. управи. – Нова-Ушиця на Поділлі: друк. І. Полячка, 1919. – 20 с.
11. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.
12. Фармаковский В.И. Методика ручного труда / В.И. Фармаковский. – Одесса, 1889. – 94 с.
13. Чепіга Я. До трудової вільної школи / Яків Чепіга // Вільна українська школа, 1918-1919. – № 8-9. – С. 81-85.
14. ЦДІАК (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 707. Оп. 227. Спр. 64. 57 арк.
15. ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 262. Спр. 3. 8 арк.
16. ЦДАВОУ (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166. Оп. 1. Спр. 199. 84 арк.
17. ЦДАВОУ. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 157. 52 арк.

Антипин Е.Б.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПЕРИОДИЗАЦИЯ ИДЕЙ ПРО ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ УКРАИНЫ (КОНЕЦ XIX – 30-е ГОДА XX СТОЛЕТИЯ)

Аннотация

Исследованы факторы развития идей преемственности трудового воспитания детей конца XIX – первой трети XX столетия. Опираясь на парадигмальный, социокультурный и проблемный подходы определены периоды и этапы развития представленного феномена в отечественной педагогической мысли. Представлена характеристика развития идей преемственности трудового воспитания на каждом из этапов. Определен вклад отечественных педагогов в формирование идей преемственности трудового воспитания детей. Освещена обусловленность представленных идей изменениями социального запроса и нормативного обеспечения образования.

Ключевые слова: преемственность, трудовое воспитание, идеи трудового воспитания, дети дошкольного и младшего школьного возраста, дошкольное воспитание, начальная школа.

Antypin E.B.

Borys Grinchenko Kyiv University

PERIODIZATION OF IDEAS OF CONTINUITY CHILDREN'S LABOR EDUCATION IN PEDAGOGICAL THOUGHT OF UKRAINE (LATE XIX – 30-th OF XX CENTURY)

Summary

The factors of development of ideas about continuity children's labor education in late XIX – first third of XX century were investigated. The periods and stages of definite pedagogical phenomena in Ukrainian pedagogical thought were defined for paradigm, social and cultural, problem approaches. The characteristic of development of ideas about continuity children's labor education at each stage is presented. The contribution of Ukrainian teachers in the formation of ideas about continuity children's labor education is found out. The condition of the ideas presented by changes in the public inquiry and the normative provision of education is highlighted.

Keywords: continuity, labor education, labor education ideas, pre-school and elementary school aged children, pre-school education, elementary school.